

UYGURCA YAZILAR ARASINDA

II

Reşid Rahmeti Arat

Eski türk kültürü ile ilgili eser ve vesikaları henüz toplu bir halde araştırmak imkânına sâhip bulunmuyoruz. Şimdiye kadar bu sâhada yapılmış olan araştırmalar belli bir plân içinde yürütülemediği gibi, neticeleri de bir araya getirilememiştir. Türklerin eski kültür merkezlerinin bulunduğu şarkî Türkistan ile bu kıt'anın şimâl bölgelerinde meydana çıkarılan eserlerin aradan bu kadar zaman geçmiş olmasına rağmen, araştırılması değil, kısa bir tavsifini içine alan bir demir-baş listesine dahi sâhip bulunulmadığına işâret etmek, durumu anlatmağa yeter sanırım. Bu zengin hazinenin yalnız bugüne kadar bulunan eserlerdenbâ iret olmadığı da bu bölgede son yıllarda yapılan tecrübeler ile anlaşılmış bulunmaktadır (bk. Lumir Jisl (Prag), *Kül-tigin anıtında 1958'de yapılan arkeoloji araştırmalarının sonuçları, Belleten (TTK), 1963, XXVII, nr. 107, s. 387-410*). Meşhûr yazılı taşların yanında, toprağın biraz kazılması ile türk muhitinin şimdiye kadar karanlık kalan dîni hayatını aydınlatan ve türklerin san'at kabiliyetinin yeni nümûnelerini gösteren çok kıymetli izler meydana çıkarılmış bulunmaktadır. Bu araştırmaların devamını gönülden temenni ederiz.

Meydana çıkarılan eserlerin, bilhassa türkçe yazılmış olan eserlerin, mühim bir kısmı da kütüphâne raflarında yeniden derin bir uykuya dalmış bulunmaktadır. Bunların güneş ışığına çıktığı günden beri yarım asırdan fazla bir zaman geçmiş olduğu hâlde, metin hâlinde neşredilenleri bunların ancak cüz'i bir parçasını teşkil eder. Büyük bir kısmına henüz el dokunmamış gibi olduğu gibi, neşredilenlerden de şimdiye kadar türk kültürü tarihi bakımından lâyıki ile istifâde edilmemiştir. Avrupa ve Asya'nın muhtelif merkezlerinde toplanmış olan bu eserler hakkında, muhteva ve nev'ileri husûsunda bir fikir edinmek ve üzerinde çalışanların işini kolaylaştırmak için, en basit bibliyografya malûmatı bulmak dahi imkânsızdır.

Paris'te Bibl. Nationale'de muhâfaza edilmekte olan P. Pelliot koleksiyonu buna iyi bir misâl teşkil eder. Neşredilen iki kardeş hikâyesi ile dikkati çeken bu yazmaların nelerden ibâret olduğu bugün dahi belli değildir. Ben senelerden beri uğraştı-

ğim halde bir tek foto-kopi alamadığım bu koleksiyonu görmek ve bilhassa hukuk vesikaları üzerinde çalışmak için, 1961 yılında Paris'e gitmiş ve sayılı günlerimin bir kısmını bu işe tahsis etmişim. Kütüphâne idâresinin gösterdiği anlayış ve yardıma rağmen, yazmaların bulunduğu bölümün idâresine me'mur olan hanım yoktan bahaneler ile çalışmama mâni oldu. Eserleri araştırmak bir yana, bunların adedini dahi tespit edemedim, oradan ayrılmak mecbûriyetinde kaldım. Bu vak'a ile birlikte, bir çok hususlarda türk gençliğinin idealini teşkil eden Fransa da benim için bir boşluk hâline geldi. Bir me'murun bir müessese olmadığını ve bir şahsın hareketinin bir millete mal etmenin doğru bulunmadığını bildiğim hâlde, bu kadar müşkilâtla yapılan bir seyahatin neticesinin hiçe indirilmesi karşısında duyulan infiâlin de bir haklı tarafı olması icap eder. Bu kadar sert olmamakla beraber, benzer muâmeleye, dolayısı ile lüzûmsuz ve zaman kaybına başka yerlerde de tesâdüf edilmektedir.

İstanbul Üniversitesi kütüphânesinde, Yıldız sarayından gelen yazmalar arasında, üzerinde "hızlı lâzım Çin ve Çağatay lisanınca bâzı fersûdelenmiş evrak" yazılı bir zarfın içinde, henüz temizlenmemiş bir halde bir küme evrak bulunmuştur. Dış görünüşü, sahifelerin buruşukluğu, çamuru ve toprağı bakımından, Berlin akademisinde sandıklarda kalan paketlere benziyordu. Genç arkadaşım ve meslekdaşım Osman Nedim Tuna'nın bana haber vermesi üzerine, kütüphânenin müdürü sayın Nureddin Kalkandelen Bey ile görüşülerek, Berlin'de tatbik edilen usûl ile, bu yazmalar temizlenip ütülendi.

Bu paketin saraya nereden ve nasıl geldiği henüz kat'î olarak aydınlanmamıştır (bk. notlar). Turfan hafriyatı ve orada bulunan eserlerin ilim dünyasında uyandırdığı yankıdan dolayı, bunun Türkistan'dan gelen biri tarafından İstanbul'a getirilmiş ve böylece saraya intikal ettirilmiş olması mümkündür. A. ve Le Coq'un Turfan kazıları ve dolayısı ile Türk kültürüne yaptığı hizmetin Osmanlı hükümdarlarınca takdir ve bir nişan ile taltif edilmiş olduğunu duymuştum. Teferruâtına vâkif olmadığım bu hususun hazine-i evraktan ve bu vak'ayı bilenlerden tesbiti, türklük bilgisi sâhasını olduğu kadar, memleketimizin mânevî kıymetlere karşı gösterdiği ilgi bakımından da faydalı olacaktır. Fakat bu paketin A. ve Le Coq ile ilgisi yoktur. Yalnız tarihi bakımdan her iki vak'anın da aynı yıllarda meydana gelmiş olması muhtemeldir.

Paketin içinde, yazmaların mâhiyeti hakkında vaktiyle hazırlanmış, tarihsiz ve imzasız bir rapor müsveddesi bulunmaktadır ki, tarihî kıymeti bakımından, buraya alınması uygun görülmüştür :

B

Taraf-i zi-şeref-i hazret-i padişâhîlerinden gönderilip bi't-tercüme nüsha-i mütercimesinin bir kitap tarzında atebe-i ulyâ-i mülûkânelerine takdime baş musâhib Cevherânî kulları tarafından tebliğ edilen irâde-i seniye-i hazret-i padişâhîleri muktezasından olan çin lisânı ile muharrer bir takım fersûde evrak hazine-i hümayûn kethudalığına olan iş'âr üzerine enderûn-i hümayûnlarından celbedilen çinli Aziz ve İsmail Hakkı ve Sâdık Efendi'ler tarafından nazar-ı mutaleadan geçirildikte evrak-ı mezkûrenin bir kısmı çince ve bir kısmı mançurîce ve yalnız bir dânesinin bir tarafı çağatayca bulunduğu beyan edilerek çağataycası Aziz Efendi tarafından tercüme edilmiş ve mezkûr tercümeden evrak-ı mezkûrenin döngen müslümanlarından birinin evrak-ı zâtîyesi bulunduğu istidlâl edilmiştir.

Muma-ileyhi İsmail Hakkı ve Sâdık Efendi'ler an asıl Pekin ahâlisinden olup, çince tekellüm ediyorlarsa da mükemmel tahsil görmüş takımından olmadıklarından evrak-ı mezkûrenin ibâresini bile doğru dürüst okumakta izhâr-ı acz ederek aslâ bir mâna istihrâcına muvaffak olamamışlardır.

Evrak-ı mezkûrenin ne tarihi ve ne de kimin tarafından kime yazıldığı hiç bir yerinde mukayyed olmadığı gibi, ekserisi bidâyet ve nihâyetleri gayr-i mevcût bir takım fersûde şeylerden ibâret bulunduğundan bunlardan mümkün mertebe mâna istihrâcına muktedir İstanbul'da tekkelerin birisinde yalnız bir çinli var imiş ise de bu sene anın da cânib-i Hicaz'a gitmiş bulunduğu muma'-ileyhin tarafından dermeyan edilmiş olmağla yalnız çağataycadan tercüme olunan parçanın manzûr-ı şâhâneleleri buyrulmak üzere leffen arz ve takdim kılındığı ve evrak-ı sâire-i mezkûre hakkında ne suretle muâmele edilmesi lâzım geleceğine muhallik buyrulacak irâde-i seniye-i hazret-i padişâhîlerine intizar olunduğu mâzûrdur efendimiz

Ser-küttâbân-ı hazret-i şehriyârieleri kulları

Aynı paket içinde bir de, Turfan hafriyatında çıkan eserlerde görüldüğü gibi, büyük kitap ciltlerini ve tomarları kapatmak için kullanılan, sivri uçlu iki küçük ağaç parçası vardır. Kazık biçiminde üç kenarlı olarak yontulmuş olan bu çubuk tıpların kenarlarında, her ikisinde de aynı olmak üzere, yazılar yazılmış veya işâretler konmuştur. Bu üç kenarın birinde olan yazı uygur alfabesi ile *mu-sa* şeklinde okunabilmektedir.

Zarfın içindeki parçalar şunlardan ibârettir :

1. Vesikalar. Uygur alfabesi ile yazılan yedi vesikanın üçü tam olarak muhafaza edilmiştir; dördü zedelenmiş olup, ancak bâzı kısımları sağlam kalmıştır.
2. Mani metni. Aslında büyükçe bir sahifeye âit olduğu anlaşılan ve ancak küçük bir parçası kalmış olan bu metin uygur harfleri ile ve bir hattat tarafından yazılmış ve mânîcilerin kırmızı-siyah çift noktaları ile işaretlenmiştir. Kağıdın arka tarafında daha sonraki bir devreye âit uygur yazısı bulunmaktadır.
3. Uygur harfleri ile yazılmış bir burkan metnini ihtiva eden bir sahifenin çok zedelenmiş küçük bir parçası.
4. Uygur alfabesi ile yazılıp, tahta-basma yolu ile teksir edilen büyük bir sahifenin küçük bir parçası.
5. Çince yazılmış tomarlar. Bunlar on dört büyük parçadan ibâret olup, kısmen çok zedelenmiş ve parçalar hâlinedir. Bunlardan sekizinin arka tarafı uygurca burkan metinlerinin yazılması için kullanılmıştır. Üçünün arkası boş; birinin arkası çince, birinin hindçe yazılıdır.

Bir tanesinin boş kalan arkasından ticârî muâmele notları için istifade edilmiş ve notlar arap harfleri ile yazılmıştır. Raporda çağatayca olarak gösterilen ve tercüme edildiği bildirilen kısım bu parça ile ilgilidir.

6. Hind alfabesi ile yazılan bir eserin, birbirine bağlı, tek taraflı ve dörder satır ihtiva eden 10 sahifesinden ibarettir ; sahifeler kısmen tamam, kısmen zedelenmiş bulunmaktadır.
7. Hind alfabesi ile yazılı bir sahifenin parçası olup, sahifenin iki tarafı da doldurulmuştur.

Bu parçalar arasında, bilhassa çince tomarlara âit parçalarda, metnin muhtevâsına göre birleştirilmesi mümkün olanlar da vardır.

Aşağıda verilen metin bu zarfın içinden çıkan, iyi ve tam olarak muhafaza edilen en büyük vesikadır. Uzunluğu 47 cm. ve genişliği 28 cm. büyüklüğünde sarımtırak ince kağıda yazılmış olan bu vesika benzerlerinin bütün evsâfını hâiz olup, ancak mühür ve imzalar bulunmamaktadır.

M E T İ N

- 1 tonğuz yıl bişinç ay on altı-ka mañğa terbiş
2 -ke yuñğlağ-lıg çav yastuq kergek bolup
3 ağam-nıñ mañğa ülüş-te teggen taysañg-tağı
4 on altı er kömer borluq-ta mañğa tegeter cırkuş
5 -tıñ alıp öñgdün sıñgar-ın alıp yarım borluqum-nı
6 udçı buq-a esen ikegü-tin yüz yastuq çav alıp
7 toğuru tumlıdu satdım bu kün-tin miñçe miñg
8 yıl tümen kün-ke tegi udçı-buq-a esen ikegü
9 erklig bolz-un taplaz-a öz-ler-i eñlep yisün
10 taplamaz-a adın kişi-ke ödkürü satz-un bu bitig
11 -ni kılmiş kün öz-e bu borluq sağıg-ı çav-nı
12 tükel sanap altım biz udçı buq-a esen ikegü
13 tükel sanap birtimiz bu borluq yolınta men terbiş
14 -niñ ağam inim yigenim tağayım kim kim-m-e bolup
15 çam çarım kılmağ-un-lar apam birük erklig beg
16 işi yat y(a)rl(i)ğınça küçin tuğup çam çarım
17 kılmağ-lar
18 uluğ süü-ke bir altun yasduq içker-i ağırlıq
19 -ka bir kümüş yastuq beget-ler-ke birer
20 ider-ke yaraşu at kışgıt birip söz
21 -ler-i yorımaz-un
22 bu nişan mn terbiş-niñ ol
23 bu nişan mn tanuq ilçi buq-a-nıñ ol
24 bu nişan mn tanuq or kaya-nıñ ol
25 bu nişan mn tanuq udçı-nıñ ol
26 bu nişan mn tanuq uđmıš-nıñ ol
27 mn terbiş öz-üm bitidim

T E R C Ü M E

- 1 Domuz yılı, beşinci ayın on altısında bana Terbiş'e,
2 kullanılan *çav yastuk* lâzım olup,
3 babamdan bana isâbet eden, Taysang'daki
4 on altı amelelik bağın bana âit, *çirkuş*'tan
5 başlayarak, ön tarafındaki yarım bağımı,
6 Udçı-Buka ile Esen'e, her ikisine, yüz *yastuk çav* muka-
7 bilinde, usûlüne uygun olarak sattım. Bu günden itibâren bin
8 yıl on bin güne kadar bu bağa Udçı-Buka ile Esen, ikisi
9 sâhip olsun, isterlerse, kendileri işleterek istifâde etsinler,
10 istemezlerse, başka birine satsınlar. Bu sened
11 tanzim edildiği gün bağın satış bedeli olan *çav*'ı
12 tamamen sayıp aldım. Biz Udçı-Buka ile Esen, ikimiz
13 tam olarak sayıp verdik. Bu bağ husûsunda, ben Terbiş'in
14 ağa-beyim ve küçük kardeşim, yeğenim ve dayım, hiç kimse
15 itirazda bulunmasın. Fakat eğer yabancıların sözü ile
16 idâre âmirlerine istinad ederek, itirazda
17 bulunurlarsa,
18 büyük orduya bir altın *yastuk*, saray hazinesine
19 bir gümüş *yastuk*, beylere
20 eyere müsâit birer at cezâ verip, sözleri
21 geçmesin.
22 Bu damga ben Terbiş'indir.
23 Bu damga ben şâhid İlçi-Buka'nındır
24 Bu damga ben şâhid Or-Kaya'nındır.
25 Bu damga ben şâhid Udçı'nındır.
26 Bu damga ben şâhid Utmış'ındır.
27 Ben Terbiş bizzat yazdım.

NOTLAR

Bu vesika, tanzimine iştirâk eden şahıslar, alım-satım muâmelesi yapılan bağın yeri, evsâfı ve dolayısı ile vesikanın meydana çıkarıldığı mahallin tesbiti için mühim olan Radloff-Malov, *Uigurische Sprachdenkmäler* (Leningrad, 1928), s. 91-97'de neşredilen 55 sayılı vesika ile ilgili olmalıdır. Bir kenârı zedelenmiş olan bu 55 sayılı vesika bir *ata bitiği* (str. 30), yâni bir babanın vasiyet-nâmesidir. Eğer tesâdüfen bizi yanıltmıyorsa, bu iki vesikada geçen şahıs ve yer adları ile yazının ifâdesi, bunlardan birinin babaya ve diğerinin onun oğluna âit vesikalar olduğuna delâlet eder. Bu vasiyet-nâme, başka yazmalar ile birlikte, Turfan araştırma sefer heyetine dâhil Roborovski ve Klemenzen tarafından, 1898 yılında Petersburg'a getirilmiş olup, oradaki uygurca yazmalar koleksiyonunun ilk vesikalarını teşkil etmektedir. Buradaki ifâde açık değildir. Bunların bir kısmı Ruborovski tarafından Petersburg'a gönderilmiş ve bunlar 1898'de Turfan'a araştırma heyetinin gönderilmesine vesile teşkil etmiştir. Bundan 55 sayılı vesikanın Turfan 'da elde edilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre, İstanbul'daki uygurca yazmaların yeri olarak da Turfan düşünülebilir.

1. *terbiş*, vesikayı tanzim eden ve bizzat kaleme alan şahsın adı olup, 13., 22. ve 27. satırlarda, açık olarak, böyle okunabilecek şekilde yazılmıştır. Radloff-Malov, 55₁₈ ve 55₂₃ 'te -e- yazılmamış olmakla beraber, -r- açıktır ; oradaki *Tepiş* şekli buna göre düzeltilmelidir.

2. *yuñglağlıg* < *yuñg-la-ğ-lığ* ; *yuñg* için bk. *Alt. Grm.*, lugatçe (*yuñgla-* < çin. *yuñg* "gebrauchen, verbrauchen, sich bemülhen"). Krş. *Altun Yaruk*, 614 : *muni teg kergeklig işletgülig yuñglağuluğ orun tapıp*; buradaki ikizli kullanılışından, kelimenin mânası daha sarîh olarak anlaşılmaktadır.

2. *çav yastuğ*, 6 *yastuğ çav* ve 11 *çav* (daha aşağıda 18 *altun yastuğ* ve 19 *kümüş yastuğ*. *Usp.*'de *çav* ve *yastuğ* için verilen izah bu misâller karşısında kâfi gelmemektedir. Bu tâbirlerin ifâde ettiği mânaları daha yakından tesbit etmek imkânı bulunmamıştır.

3. *adam*, babam ; burada bununla doğrudan-doğruya *ata-bitiği*'ne işâret edilmiş olacaktır (yk. bk.).

3. *taysañg-tağı... borluğ*; ilk kelimenin kullanılışı için krş. *Usp.*, 55₁₂ : *tayds(a)ñg-tağı kum borluğ* ve 55₂₂ : *ta-sañg-tağı kum borluğ* (Radloff bunlardan ilkinin *taritsañg* ve ikincisini *tarisañg* okumuş ise de, esere ilâve edilen vesikanın fotoğrafında açıkça yukarıdaki gibi yazılmıştır) ; bir de bk. 12₃ : *çoçu-tağı taysañg borluğ* Çin dili mütehassıslarının yardımını bekliyoruz.

4. *çırkuş-tın alıp öngdün sınıgar-ın (yan?) alıp ... satdım*; krş. *Usp.* 55₁₃ : *öngdün yanın çırkuş-ı bilen ... birtim* ve 55₂₂ : *öngdün yanın çırkuş-ı bilen ... birtim*. Bu karşılaştırmadan *çırkuş* sözünün şekli meydana çıkıyor ve bağın kısmı ile ilgili bir şey olduğu anlaşılıyor.

55 sayılı vesikada *öngdün yanın* her iki yerde de açıkça okunmaktadır. Burada tereddütlü görünen *öngdün sınıgar-ın* 55'teki *öngdün yanın* yerine kullanılmış olabilir.

7. *toğuru tumlıdu sat-*; şekli bakımından iyice anlaşılmayan bu tâbirin burada beklenen mânasının mecâzî olması da mümkündür. Tâbirin muhtelif vesileler ile aynen kullanılışı için bk. *Usp.*, 56, 57, 61, 107, 109, 110.

7. *miñçe, munça?*; *miñg yıl tümen künke tegi* tâbiri önünde başka vesikalarda buna benzer her hangi bir ilâveye rastlanmamaktadır (krş. *Usp.*, 13, 16, 56, 57, 107, 110 ve *miñg tümen yılka tegi* 107 ve 108).

9. *taplaza* ve 10 *taplamaz-a* ; fakat krş. 17 : *kılsarlar* ; şart ekinin *-sar, -ser* şeklinin *-sa, -se* olması uygur devri metinleri için henüz normal olmamakla berâber, bu şekle devrin sonlarına âit bu nevi yazılarda artık tesâdüf edilmektedir. Bu şimdilik halkın konuşma dilinde husûle gelen bir değişikliğin halk arasındaki muâmele ile ilgili yazılara geçmiş olması, fakat yazı diline henüz girmemiş bulunması ile izah edilebilir.

9. *etlep* (oku: *edlep*) < *ed-le-p, edle-* "işlemek, işletmek"; krş. *Usp.* 65: *toñguz yıl etlemişke*, 21₄ : *incü borluqqa etlegüci bir erqlig kişi birsün timiş için* ve 22₄₁ : *bağni edlep ... küç birip yordımız*.

19. *begetlerke* ; bk. Ş. Süleyman, *biget* "büyükler, âmirler" ve sonradan "âzâde kız" (çünkü *beg* orada *hanım* yerine kullanılır). Babur'da daha çok *beg* tâbiri ile birlikte kullanılan *beget* (yazılışı : *bigat*) tâbiri için bk. *begetler* (K 32 = H25 a), *beg ve beget ve sipahi* (H. 36b = K46), *beg beget ve yigit yalan (yılan* ; H 53a ve 80a K 66 ve 9a), *beg begetler nöker ve süderi* (K 30 = H 23b : *beg ve begçe nöger süderi*) *begler ve begetler* (K 22 = H 17b : *begler*) (bk. *Vekayi*, II, trk. trc. R. Rahmeti Arat, TTK, Ankara, 1946, s. 692 not).

20. *ederke yaraşu at*, burada eyere yaraşan, müsâit, yâni binek at kastedilmiş olmalıdır.

20. *kışgut*, bk. *Altt Grm.* *kışgut* "Qual, Zwang",.

DİZİN

A

- a d ı n başka
a. *kişike sat-* 10
- a ğ a büyük kardeş, ağabey
a. *-m inim* 14
- a ğ ı l ı k hazine, defne
a. *-ka (içkeri a.)* 18
- a l - almak
a. *-tım (tükel sanap a.)* 12
a. *-ip (çırkuştın a.)* 5
(*yiüz yastuğ çav a.)* 6
(*öñgdün siñgarın a.)* 5
- a l t ı altı (6)
a. *(on a.)* 4
a. *-ka (on a.)* 1
- a l t u n altın
a. *(bir a. yastuğ)* 18
- a p a m fakat
a. *birük* 15
- a t at
iderke yaraşu a. 20
- a t a baba
a. *-mniñg* 3
- a y ay
bişinç a. 1

B

- b e g bey
b. *işi (erklig b.)* 15
- b e g e t bk. not 19
b. *-lerke* 19

- b i r bir
b. *altun yastuğ* 18
b. *kümüş yastuğ* 19
b. *-er iderke yaraşu at* 19
- b i r - vermek
b. *-timiz (tükel sanap b.)* 13
b. *-ip (kışgıt b.)* 20
- b i r ü k (bir-ök) fakat
b. *(apam b.)* 15
- b i ş i n ç beşinci
b. *ay* 1
- b i t i - yazmak
b. *-dim (men... özüm b.)* 27
- b i t i g sened, yazı
b. *-ni kıl-* 10
- b i z biz
b. *...birtimiz* 12
- b o l - olmak
b. *-zun (erklig b.)* 9
b. *-up (kergek b.)* 2
(*kim kim me b.)* 14
- b o r l u k bağ
b. *satığı* 11
b. *yolınta* 13
b. *-ta (on altı er kömer b.)* 4
b. *-umnu (yarım b.)* 5
- b u bu
b. *bitig* 10
b. *borluğ* 11, 13
b. *kün* 7
b. *nışan* 22, 23, 24, 25, 26
- b u k a bk. *Udçı-Buğa ve İlçi-Buğa*

Ç

- ç a m itiraz, mâni
 ç. çarım kıl- 15, 16
 ç a r ı m itiraz, mâni
 çam ç. kıl- 15, 16
 ç a v bk. not 2
 ç. (yuñgaglıg ç. yastuk) 2
 (yüz yastuk ç.) 6
 ç. -nı (satıgı ç. al-) 11
 ç ı r k u ş bk. not 4
 ç. -tın al- (mañga teger ç.) 4

E

- e d l e - işletmek
 e. -p yisün (özleri e.) 9
 e r erkek, adam
 on altı e. kömer borluk 4
 e r k l i g sâhip, kudretli
 e. beg işi 5
 e. bol- 9
 E s e n şahıs adı
 e. 6, 8, 12
 e ũ l e - bk. edle-

İ

- i ç k e r i iç, içeri
 i. ağılıkka 18
 i d e r eyer
 i. -ke yaraşu at 20
 i k e g ü her ikisi
 i. 8, 12
 i. -tin 6
 İ l ç i - b u k a şahıs adı
 i. -nuñg ol (bu nuşan i.) 23
 i n i küçük kardeş
 i. -m (ağam i.) 14
 i ũ i hanım
 erklik beg i. 16

K

- k e r g e k gerek, lâzım
 k. bol- 2
 k ı l - yapmak, etmek
 k. -muş kiin (bitigni k.) 11
 k. -sarlar (çam çarım k.) 16
 k. -mazunlar (çam çarım k.) 15
 k ı ũ ğ u t ceza
 k. bir- 20
 k i m kim
 k. kim me 14
 k i ũ i kimse, kişi
 k. -ke sat- (adın k.) 10
 k ö m - gömmek
 k. -er borluk (on altı er k.) 4
 k ü ç güç, kuvvet
 k. -in tut- 16
 k ü m ü ũ gümüş
 k. yastuk 19
 k ü n gün
 k. -ke tegi 8
 k. -tin 7
 k. öze 11

M

- m a n ğ a bana
 m. terbişke 1
 m. teg- 3, 4
 - m e dahi
 kim kim me 14
 m ' e n ben
 m. 22, 23, 24, 25, 26, 27.
 m. terbişniñg 13
 m i n ğ bin (1000)
 m. yıl-7
 m u n ç a bunca
 m. miñg yıl 7

N

nışan nişan, işaret, damga
bu n. 22, 23, 24, 25, 26

O

ol -dir
o. (-niñg ol) 22, 23, 24, 25, 26
on on
o. altı er 4
o. altıka 1
Or-ğaya şahıs adı
o. -niñg ol 24

Ö

öñgdün önde
ö. süñgar 5
ötkürü dolayısıyla
ö. sat- (adın kişiğe ö.) 10
öz kendi
ö. -üm bitidim (men ö.) 27
ö. -leri yisün 9

S

sana- saymak
s. -p al- (tükel s.) 12
s. -p bir- (tükel s.) 13
sat- satmak
s. -tum (toğuru tomlıtu s.) 7
s. -zun (ötkürü s.) 10
satıg bedel
s. -ı çav (borluğ s.) 11
sıñgar taraf
s. -ın (öñgdün s.) 5
söz söz
s. -leri yorıma- 20
süü ordu
s. -ke (uluğ s.) 18

T

tağay dayı
t. -ım (yigenim t.) 14
tanuq tanık, şahid
t. 23, 24, 25, 26
tapla- beğenmek
t. -za ... edlep yisiin 9
t. -maza ... satzum 10
Taysañg yer adı (??)
t. -tağı ... borluğta 3
teg- değmek, isâbet etmek
t. -er (mañga t.) 4
t. -gen. (mañga t.) 3
tegi kadar, değin
tiimen künke t. 8
Terbiş şahıs adı
t. (men t. özüm bitidim) 27
t. -niñg ağan inim 13
(bu nişan men t. ol) 22
t. -ke (mañga t.) 1
toğuru bk. not 7
t. tumlıdu sat- 7
toñguz domuz
t. yıl 1
tumlıdu bk. not 7
toğuru t. sat- 7
tut- tutmak
t. -up (küçin t.) 16
tükel tamam
t. sanap al- 12
t. sanap bir- 13
tümen on bin (10.000)
t. künke tegi 8

U

Udçı şahıs adı
u. -niñg ol (bu nişan men u.) 25
Udçı-buğa Şahıs adı
u. 6, 8, 12

uluğ ulu, büyük

u. *süüke* 18

Utmış şahıs adı

u. *-niñ ol (bu nişan men tanuğ u.)* 26

Ü

ülüş kısım, taksim, pay

ü. *-te teg (mañga ü.)* 3

Y

yaraş- yaramak

y. *-u at (iderke y.)* 20

yarım yarı

y. *borluğ* 5

yarlık emir, ferman

y. *-inça (erglik beg işi ... y.)* 16

yastuğ bk. not 18

y. *(altun y.)* 18

(çav y.) 2

(kümiş y.) 19

(yüz y. çav) 6

yat yabancı

y. *yarluğınça* 16

yıl yıl

miñg y. tümen kün 8

toñguz y. 1

yi- yemek

y. *-sün (özleri edlep y.)* 9

yigen yigen, küzen

y. *-im tağayım* 14

yol yol, uğur

y. *-inta (borluğ y.)* 13

yorı- yürümek, geçmek

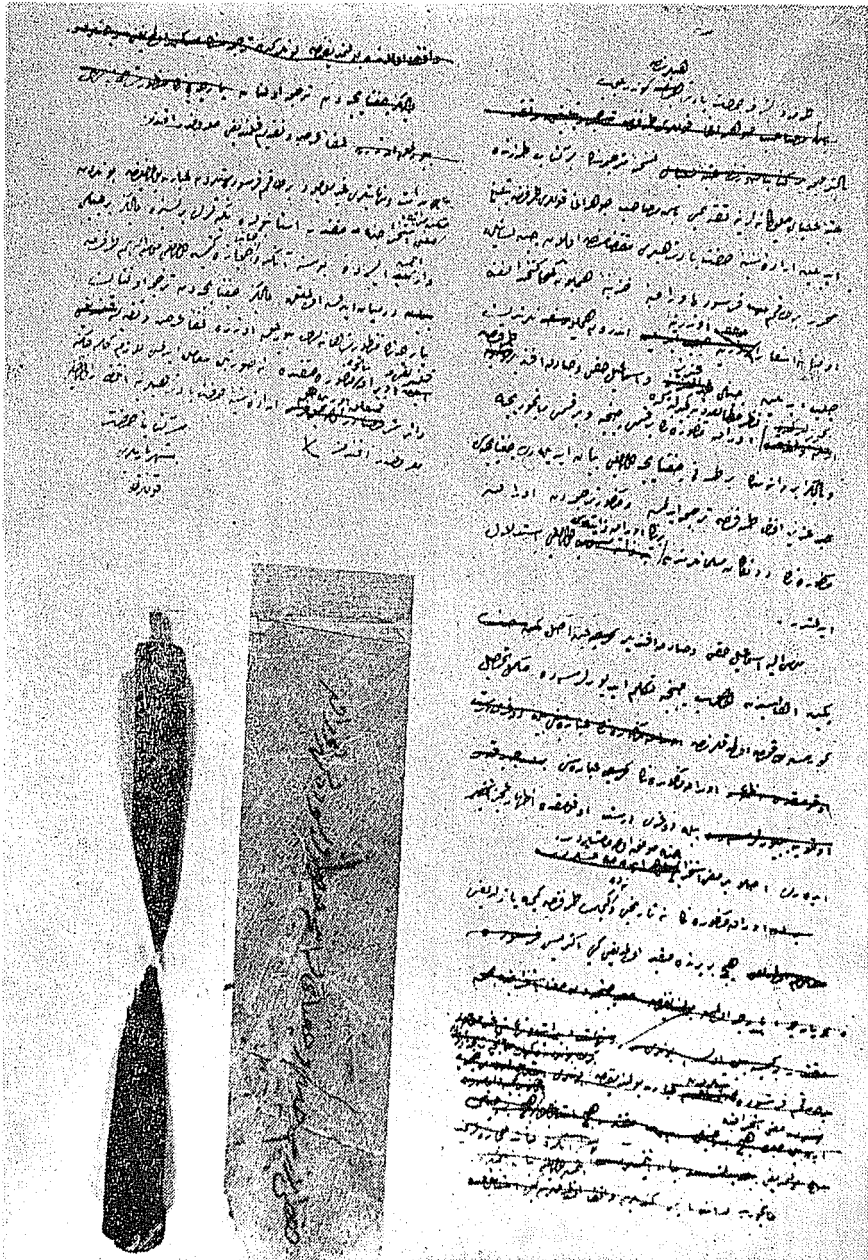
y. *-mazun (sözleri y.)* 21

yuñgağ bk. not 2

y. *-lığ çav yastuğ* 2

yüz yüz

y. *yastuğ çav* 6

Uygurca Yazılar Arasında II

The first part of the lecture was about the history of the world. It started with the beginning of time and went through the different eras. The second part was about the different cultures and civilizations that have existed throughout history. The third part was about the different religions and philosophies that have shaped the world. The fourth part was about the different scientific discoveries and inventions that have changed the world. The fifth part was about the different wars and conflicts that have shaped the world. The sixth part was about the different social and political movements that have shaped the world. The seventh part was about the different art and literary works that have shaped the world. The eighth part was about the different scientific theories and discoveries that have shaped the world. The ninth part was about the different social and economic systems that have shaped the world. The tenth part was about the different environmental issues and challenges that we face today.

The image shows a fragment of an ancient clay tablet with cuneiform script. The text is arranged in approximately 25 horizontal lines. The script is dense and characteristic of the Hittite or Hurrian languages. The fragment is roughly rectangular and appears to be a portion of a larger tablet. The characters are small and closely spaced, typical of cuneiform writing. The fragment is oriented vertically in the image, but the original tablet would have been horizontal. The text is mostly illegible due to the grainy quality of the scan and the fragmentary nature of the piece.

Uygurca Yazılar Arasında II